

ELVÉTENI

– Variációk egy cselekménymintázatra a Krasznahorkai-narratívában* –

GÖRÖZDI JUDIT

Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézet
tudományos főmunkatárs

E-mail: judit.gorozdi@savba.sk

ORCID 0000 0002 6614 8986

To Err

– Variations on a Plot Pattern in Krasznahorkai's Fiction –

In László Krasznahorkai's fiction, the prophetic rhetoric, the use of emptied mythological and biblical motifs, topoi and narrative frameworks, as well as the fractal-like structure, all point toward—and simultaneously suggest the absence of—a hidden sense of “wholeness”. This study examines a recurring plot pattern across several works in which the author's philosophical concern with existence is articulated by the notion of error. In Krasznahorkai's narratives, error functions as an individual attitude that frames the protagonists' existential failure (for example, in *Chasing Homer* and *A Mountain to the North, a Lake to the South, Paths to the West, a River to the East*), or as a collective attitude characterizing a community's inability to recognize the right choice, the essential (as in *The Melancholy of Resistance* and *Satantango*). Furthermore, the attitude under examination can also be read within a philosophy-of-history framework: the apocalyptic, metahistorical novel *War and War* projects the pattern of error onto the process of human history itself.

Keywords: contemporary Hungarian fiction, László Krasznahorkai, plot pattern, existential / collective / historical error

* A tanulmány a *Narrative of History in 21st Century Hungarian Literature in the Context of (Central) European Literature* (Vega 2/0089/25) című projekt keretében jött létre. Előadás formájában az *Internationale Krasznahorkai-Konferenz* (2024. 10. 3–4., Bécs) című tanácskozáson hangzott el, amit az ELTE BTK Magyar Irodalom és Kultúratudományi Intézet, az Universität Wien Institut für EVSL és az Osztrák–Magyar Akció Alapítvány rendezett.

■ A Krasznahorkai-szövegek olvasói tapasztalata kétségkívül az, hogy többről, lényegibbről van szó, mint amit a szöveg elbeszél. A művek „profetikus látásmódja”,¹ kinyilatkoztató retorikája² egy lényegi tartalom elfedtségét sugalmazza. A kultúr-történeti, sokszor bibliai eredetű motívumok, toposzok használata annak ellenére is szimbolikus-mitologikus-transzcendens térbe vezeti az olvasót, hogy azok a szövegben kiürésítve vagy transzformálva jelennek meg. Ehhez kapcsolódik egyfajta szerkezeti tükrörendszer, azaz „a regénykompozíció egymást tükröző regiszterei”,³ amelyek fraktálszerű mintázatot követve ismétlik a szöveg különböző szintjein a mű felvetéseit,⁴ s erősítik meg az olvasói értelmezésben, hogy a szöveg kis szegmensei egy alapvető és – bár ki nem mondott, de – a háttérben jelen levő, létfilozófiai dimenziójú problematikát reflektálnak.

Megközelítésemben ez a Krasznahorkai-féle lényegibb, létfilozófiai dimenziójú problematika többek között az *elvéteni* fogalmával ragadható meg. Az igenévi alak egy viszonyulási mintázatra utal, amely – nem statikus, egyéni vagy közösségi attitűdként – a cselekménymintázatban hagy nyomot. A továbbiakban ezt a mintázatot próbálom körülhatárolni az *elvéteni*, illetve *elvétség* fogalmán keresztül a szerző több szövegének bevonásával.

1. *Elvéteni – mint egyéni attitűd*

A *Mindig Homérosznak* (2019) menekülő protagonistája konkrétan *véti el* a lépést, ami a vesztét jelenti. Az Odüsszeusz-mítosz Kalüpszó-szálát aktualizáló szöveg a menekülés természetrajzát írja le az üldözött belső perspektívájából: a túlélésért kifejlesztett életvitelt, az iszonyú testi-lelki koncentrációt, a folyamatos éberséget. Részletesen végigveszi azokat a technikákat, amelyeket a *nem elvéteni* vezérelve működtet. Az üldözés mögött a szövegben nincs háttértörténet, nincsenek okok és racionalizálható összefüggések. Az üldözöttség itt egy létállapot („[...] nem tángítanak, mint akiket nem azzal bíztak meg, hogy [...] intézzék el gyorsan, hanem [...] hogy folyton, mint az árnyék, ott maradjanak a nyomában, hogy az, ő, mindig a tudatában legyen, milyen élete van, azaz hogy az élete nem más, mint hogy üldözés alatt áll [...]”⁵), egy kilátások nélküli élni akarás. Ez Krasznahorkai sajátos megközelítésében egy olyan lét metaforája, amely nem valami felé halad, hanem valami elől fut. A zárlatban ez a futás konkretizálódik, amikor a protagonista, átadva magát a gravitáció-

¹ MARGÓCSY István, „Krasznahorkai: mű, szerep – és személy”, *Élet és Irodalom* 69, 42. sz. (2025): 3.

² BALAJTHY Ágnes, „A metafizikai utas sóvárgása”, *Alföld* 65, 5. sz. (2014): 107–112.

³ SZABÓ Gábor, *Kilátás az utolsó hajóról. Krasznahorkai László prózavilága* (Budapest: Magvető Kiadó, 2024), 93, <https://doi.org/10.56037/978-963-646-500-1>.

⁴ Zsadányi Edit, „ismétlődő formáról”, „elmozdulásos metaalakzatról” beszél: Zsadányi Edit, *Krasznahorkai László* (Pozsony: Kalligram Kiadó, 1999), 56.

⁵ KRASZNAHORKAI László, *Mindig Homérosznak* (Budapest: Magvető Kiadó, 2019), 9. A Krasznahorkai-idézetek oldalszáma mindig a hivatkozott kiadásokhoz kötődik.

nak, rohan lefelé a hegyről. Nem az üldözői okozzák a vesztét („szárnyalva [...] haladt” [81]), hanem a *nem elvéteni* elvben összegzett kontroll feladása.

Az *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* (2003) című szövegben Genji herceg unokája *elvéti* azt a tárgyat, amelynek a keresésére egész életét feltette. A távol-keleti buddhista közegbe⁶ helyezett történet szereplője az eszményi kertet keresi, amelynek létezéséről áttételesen, egy leírásból van tudomása. A kert a tökéletes egyszerűség ideáljaként a világ/természet harmonikus összefüggésrendszerét példázza („»tovább már nem egyszerűsíthető« varázs, mely ugyanakkor a természet teljes belső szépségét példátlan belső erővel sugározza szét”), a regény jelentéshálójában pedig annak tárgyasulása, hogy a világ értelemmel létrehozott és működtetett „egész”. Annak bizonyítéka, hogy ez az „egész”/teljesség létezik, ha az ember számára csak kaotikus felszíne látszik is. Ezt a dilemmát a narráció végig fenntartja, különböző tárgyakon járja újra és újra körül: a megdermedő pillanat, a szelek, a kolostorkerti makadámösvény, a kolostorépítészlet vagy egy Buddha-szobor tekintetének leírása során, például:

[...] minden van, és még sincsen semmi, [...] a felfoghatatlan, rémületes sebességben létező dolgok és folyamatok a felvillanás és a megszűnés befejezhetetlennek tetsző kényszerébe zárva mégis bírnak valami káprázatos állandósággal [...], s egyszeriben látszani kezd, hogy: csak az egész van, és nincsenek részletek. (32)

[...] egy szeszély irányítja tehát [...], melynek alkotása, ez a fenséges kolostor, így azután csupán egy felszínes, elhamarkodott ítéletben tűnhet fel úgy, mint valami zűrzavarosnak, egymásra hánytnak [...] az elegye, [...] mert nem, mert mégsem, ez a szeszély olyan volt, mint a semmi, vagyis ugyanaz, amelyik az égbolt ragyogó kékjét teremtette meg odafönt, [...] mely kiírta a szelek egymásutánját, a ginkgó gyökérzetének rendszerét, [...] a szomorúságot a kondo Buddhájának félrefordított tekintetében (42)

hogy ne kelljen tudomásul vennie [...] ezt a rohadt világot. (39)

A kert megtalálása Genji herceg unokája számára egzisztenciális jelentőséget hordoz, amiért nem csupán belső erőit mozgósítja, hanem széles tudományos és kereső apparátust is, reinkarnációk vagy nemzedékek révén több évszázadra kiterjedően. A keresés intenzitását maga a narráció is érzékelteti: a belevetettséget, a körültekintést, az ismeretgyűjtést, az alázatot. Úgy tűnik, minden adott, hogy a szimbolikus kert megtaláltasson, s általa valami hozzáférés a „rejtőzőhöz” megnyíljon.

⁶ Szereplője révén Krasznahorkai a világirodalom első regényét, Muraszaki Sikibu (udvarhölgy) *Gendzsi herceg szerelmei* (1000–1012) című japán szövegét idézi meg.

⁷ KRASZNAHORKAI László, *Északról hegy, Délről tó, Nyugatról utak, Keletről folyó* (Budapest: Magvető Kiadó, 2003), 87.

De a vehemens keresés közepette Genji herceg unokájának a tekintete átsiklik a kert fölött, amikor ott áll előtte („[...] látta egy pillanatra [...] az elhanyagoltnak tetsző kertet, s már ment is tovább, már néhány lépés után el is felejtette az egészet, [...] észre sem vette, föl sem fogta, hogy látott valamit, inkább csak a vaklátása érzékelte...” [64]). *Elvéti* azt, amire az életét feltette.

A narráció pedig követi Genji herceg unokájának a figyelmét: a látványok, reflexiók leírásának sokaságában elveszik ennek az egyébként is „elhanyagoltnak tetsző kertnek” a képe, az olvasó számára is alig (csak utólag) tudatosítható. Az *elvétest* így a szöveg egy szélesebb emberi, az olvasói szubjektivitásban is átélt attitűddé terjeszti ki.

2. *Elvéteni – mint közösségi attitűd*

A több szereplőt, nagyobb cselekményt mozgató Krasznahorkai-regényekben is meghatározóként fedezhetjük fel a vizsgált viszonyulási mintázatot, bár az *elvétes* itt összetettebb módon jelenik meg.

Az *ellenállás melankóliájának* (1989) alaphelyzetét a feszültséggel teli várakozás alkotja: várakozás egy nem konkrét, de érzékelhetően közeledő/elkerülhetetlen változás beteljesedésére. A Krasznahorkai-féle regényuniverzumban ez esetben is világszemléletek ütköznek. Az egyik oldalon a Valuska képviselte hit abban, hogy a világ úgynevezett „egész”, egyfajta koherens teljesség, melynek folyamataiban értelmes, okkal rendelkező helye van a részleteknek, és köztük az embernek („[...] látni fogja azt a megbonthatatlan rendet, ahogy egy mérhetetlen, szépséges hatalom egyetlen nyugalmas egészbe fogja a szárazföldek és tengerek, [...] víz és levegő egymásra utalt lakóinak nyíló, s már el is röppenő életét, látni fogja, hogy születés és pusztulás csak két megrendítő pillanat egy állandó ébredésben...”;⁸ „[...] befejezhetetlen történet [...] az odafönt kerengő égitesteknek ama hangtalan működéséről, mely »egy követhetetlen értelem néma bizonyosága [...]«” (118). Ennek megrendítő, groteszkbe hajló jelene a regényben, amikor Valuska eljátszatja a kocsmázókkal a naprendszer működésének egyik jelenségét, a napfogyatkozást, szimbolikusan mintegy demonstrálja ezzel részesedésüket a nagy „egész” körforgásában. A másik oldalon a rezignáció, amely a részletek káosza mögött nem találja az „egész” rendjét (Eszter György képviselésében: „[...] téveszme [...], hogy a fölépülésnek és a lerombolódásnak [...] ebben a gyötrelmes körforgásában egy határozott terv volna sejtethető, a célraszántásnak valaminő gigantikus és nagyszerű terve a hideg gépiesség vakító egyértelműsége helyett [...]” (116), illetve az eleve adott rend hiányában az aktív rombolás (a Hercegnek nevezett torzszülött képviselésében: „Ő dolgok között áll. És dolgok között ő látja egymagában az egészt. És az egész teljesen rom. [...] Hívek romot fognak csinálni, mert ők értik helyesen, amit ő lát. Hívek értik: minden dologban csaldódás van, [...] mert az egész – nincsen.” [179]).

⁸ KRASZNAHORKAI László, *Az ellenállás melankóliája* (Budapest: Magvető Kiadó, 1989), 110.

Valuska a szövegben a próféta toposzát jeleníti meg. Az ő angyali lénye („az angyaliság jelenléte”, [119]) közvetíti az üzenetet az „egész” létéről,⁹ bár a bibliai gyökerű szerepkör itt meg van tisztítva a vallásos tartalmaktól, Valuska üzenetében Isten fogalma alig jön elő. Koherens teljességen alapuló világnézete a kozmosz működésének a tökélyéből ered. Az ég fogalmán keresztül azonban, ami centrális Valuska felfogásában, és ami nemcsak a csillagok tere általánosan, hanem az isteni összefüggésrendre utaló szimbólum is, a szerző a transzcendens irányába is kiterjeszti a szöveg jelentésterét. Valuskát – meséli a narrátor – „[...] azóta is [...], hogy értőn először pillantotta meg, ugyanaz tartotta fogva, a csillagos ég” (90). Ezt hirdeti a Herceg látására összegyűlt tömegben, ezzel az üzenettel próbálja Eszter Györgyöt is kirángatni letargiájából, aki számára egyenesen „az égi kapcsolat”-ot (219) jelenti; sőt hite – és léte – megrendülését is az ég szimbolikus látványa fejezi ki a narrációban a rombolás kiteljesedésekor: „Felnézett, és olyan érzése támadt, hogy az ég nincsen a helyén, [...] hogy valójában az ég helyén nincsen már semmi” (199).

Bibliai konnotációk alapján a próféta Isten múltra, jelenre, jövőre vonatkozó üzenetét közvetíti, más megnevezései közé tartozik még az angyal, a hírnök, illetve a látó.¹⁰ Krasznahorkai regényeiben gyakran találkozhatunk vele, leghatározottabban (nevesítve) a *Háború és háború* (1999) című regény pretextusában, a *Megjött Ézsaiás* című szövegben lép színre. A hamis próféta figurája a *Sátántangó* cselekményében kap központi szerepet,¹¹ de *Az ellenállás melankóliájának* a Hercege is képviseli. A prófétikus (kinyilatkoztató) hangnem pedig több Krasznahorkai-szövegben felismerhető, nem ritkán ironikus felhanggal, gondoljunk például *A Théseus-általános* című szöveg beszédsorozatára, amelyben így a prófétai szerepkörbe a beszélő helyezkedik.

Az ellenállás melankóliájában a narráció Valuska angyali mivoltát hangsúlyozza több helyen, üzenetvivő szerepét postás foglalkozásában domborítja ki. Továbbá olyan látóként mutatja be, aki valami lényegibbet érzékel a világból és a létezésből, mint a többiek, akinek a tekintete az emberi káosz mögött észlelt renden függ. A prófétához kapcsolódó attribútum az is, hogy környezete nem ismeri fel jelentőségét: Valuskát félnótásnak tartják, akit ignorálnak, kinevetnek, elzavarnak. A kultúrtörténeti, illetve vallástörténeti toposzból Krasznahorkai a jellegzetes cselekményelemeket, szerepköröket és a hozzájuk kapcsolódó képzeteket működtető sémát használja, létfilozófiai szkepszise ennek a kiüresítésében nyilvánul meg. A könyvben úgy idézi meg a valamiféle végső abszolútumot, az „egészet”, hogy a hiányát rajzolja körül. De ez a hiány jelentőséggel bír a cselekmény kibontakozásában, a regény

⁹ Vö. VÁCZI Balázs, „A »kozmosz roppant szabadsága«: A szakrális olvasat néhány lehetősége Krasznahorkai László műveiben”, *Pannonhalmi Szemle* 29, 4. sz. (2021): 84–97, 85–88.

¹⁰ TAKÁCS Imre, „Próféta”, in *Magyar Katolikus Lexikon* XI., szerk. DIÓS István és VICZIÁN János (Budapest: Szent István Társulat, 2006), hozzáférés: 2025.10.24, <https://lexikon.katolikus.hu/P/pr%C3%B3f%C3%A9ta.html>.

¹¹ Vö. ZSADÁNYI, *Krasznahorkai...*, 42.

szereplőit, illetve a névtelen tömeget is ez mozgatja, hiszen épp e hiány okozta „megkeseredettség és kiábrándultság halálos mocsarából” (108) próbálnak kitörni a maguk különböző módján.

Valuska a világról, létről valamiféle pozitív hírt próbál közvetíteni, azt, hogy létezik az az összefüggérendszer, amelyben értelemmel bír a létezés. A Krasznahorkai-szövegek „totalitás-ínségéről” gondolkodva jegyzi meg Sipos Balázs, hogy a szerzőnél „az ábrázolt közösség az alapján mérettetik meg, hogy képes-e történetiként megélni e politikai-kulturális szituációt: termel-e utópiát vagy nosztalgiát; felismeri-e a katasztrófát vagy az angyalt.”¹² Az *ellenállás melankóliájának* a névtelen tömege hiába érzi az elkerülhetetlen változást, nem ismeri fel sem az „angyalt”, sem a katasztrófa mibenlétét: *elvéti*, a hamis prófétát követi a Herceg nevű torzszülött személyében, ami rombolást eredményez. De a rombolás utáni helyreállítás, amit a katonai rendet képviselő ezredes és az örökaktív korlátoltságot megjelenítő Eszterné vezetnek (mindkét szerepkör szimbolikus), ugyanúgy híján van a Valuska közvetítte világlátásnak, hiszen csupán „a létezés lendületének a kényszere” (205) hajtja. Így a helyreállítás is az *elvétés* mintázatába illeszkedik, csupán a ciklikus ismétlődés egy következő körét indítja.

Krasznahorkai 1985-ös regénye, a *Sátántangó* témája is várakozást jelenít meg a tehetetlen kilátástalanságból történő megszabadulásra. A regény kompozíciója bejáratott cselekménymintázatot követ: a mezőgazdasági telep lakóinak megszabadulástörténete a keresztény megváltástörténet szerkezetvázára fonódik rá (ezt az összefüggést egyértelműsítik többek között a fejezetcímek is, pl. *A hír, hogy jönnek; Feltámadunk*). De a megszabadulás itt mentes a transzcendenciától, hamis távlatához kötődő illúzió marad, csupán a történet mintázata ismétlődhet meg (akár egy táncrend állandósult képlete – pl. a tangóé).

Ebben a mintázatban szerepet kapnak a várakozás különböző pozíciói, mint: a saját élet értelmének keresése a végesség tudatában („[...] legalább most, utolsó éveiben megtudja végre, »minek is kellett ide ez a Futaki«. Mert a legjobb volna beletörődni már, hogy ugyanazzal a tompa odaadással pottyán majd a gödörbe, amellyel bögő csecsemőként ideérkezett”¹³), az összefüggésrend keresése a világban, létezésben („[...] ennek a kavargó világnak is utalnia kell valami függő értelemre”, 143), a vallásos félelem a végítélettől („»Ne a Teremtést olvasd, te szerencsétlen!«. S gyakorlottan felütötte az Apokalipszisznál.” [100]), vagy egy kényelmes, konzumközpontú élet reménye („Nagy, körvonalazatlan [...] tervek fogantak meg benne, fényeket látott, kivilágított kirakatsorokat, divatos zenekarokat, drága kombinék, harisnyák és kalapok (»Kalapok!«) lebegtek képzeletében, [...] a varázslatos álom...”, [103]).

A szövegben a keresztény megváltás több mozzanata, illetve konnotációja is felszöklik. Ilyen például az, hogy az igazak a mennybe vétetnek. A regényben az önma-

¹² SIPOS Balázs, „A történelem angyalaiért”, *Jelenkor* 62, 7–8. sz. (2017): 897–903, 897.

¹³ KRASZNAHORKAI László, *Sátántangó* (Budapest: Magvető Kiadó, 1985), 143.

gát feláldozó Estike megy mennybe egy látomásszerű karneváli jelenetben, amit az emberi reményekkel visszaélő, a megszabadítást mímelő két csaló érzékel – mintegy figyelmeztetésül az isteni rend tükröződéseként (a szerző nyitva hagyja, hogy a jelenet a regényvilág valóságában vagy csupán a regényszereplők fejében játszódik-e le). De az eredeti tartalmak a regényben transzformálva: kiüresítve vagy torzítva idéződnek meg. Estike alakjában itt „a testet öltött ártatlanság” (173) egy fogyatékos gyermek, ami ugyan rájátszik arra a hagyományra, hogy a racionalitástól megkímélt lények „tisztábbak”/„igazabbak”, azonban a regénybeli telep társadalma kiveti őt magából. Öngyilkossága értelmezhető a helyettes áldozat szerepének önkéntes felvételeként is: romlott bátyja, a „kis bűnöző” (73) kedvéért hal meg: „Majd onnan segítem” – mondja (130).¹⁴ Ugyanakkor a teológiai konnotáció ebben a vonatkozásban is üres marad, hiszen halála nem hoz sem a bátyja, sem a teleplakók számára ráeszmélést vagy változást, csak annyi büntudatot, amennyit a hamis próféta, Irimiás a manipulációjában használni tud.

Menny? Pokol? Túlvilág? – mondja Irimiás – Badarság. Biztos vagyok benne, hogy teljesen *mellétrafálunk* ezekkel. [...] Mert az Isten nem nyilatkozik meg [...]. Nincs is. [...] Minden üresen és értelmetlenül működik, a függés s egy időtlen vad lengés kényszerében, és csupán képzeletünk [...] kísért meg minket szüntelen a hittel, hogy föl tudjuk tornászni magunkat a nyomorúság odvaiból. (220, kiemelés G. J.)

A regényben a kiüresített isteni rend vázára a hatalom rendje és rendszere tapad rá, amely használja/manipulálja a transzcendenshez kapcsolódó, de tartalomfosztott emberi beállítottságokat (pl. egy „végső jó” távlata alapján hit a perspektívában; ráhagyatkozás az ígéretre és vezettetésre). A körbefonásnak, behálózásnak kiemelt motívuma a szövegben a *pók*,¹⁵ jelképe annak a szisztematikus hálózatnak, amely a tényleges rendet jelenti, s amelynek Irimiás is az ügynöke. Vagyis az, akitől a teleplakók a megváltást várják, azt, hogy a létezésük valamiféle értelmet és rangot kap, csak egy pitiáner besúgó: egy meg nem nevezett, de mindenütt jelen levő hatalom kis – és önmagában éppúgy kiszolgáltatott – pontja. Az általa hozott megszabadulás a teleplakók számára a hálózatba való beépítést, azaz még intenzívebb, még kilátástalanabb kiszolgáltatottságot eredményez. „[S]ohasem fogunk kitörni. Nagyon meg

¹⁴ Az Estike-történet kapcsán Szolláth Dávid figyel fel arra a szerkezeti sajátosságra a *Sátántangó* cselekményének dramaturgiai felépítését, a cselekmény fordulatait elemző tanulmányában, amit dolgozatomban elején fraktálszerűségnek, kompozíciós tükrörendszernek neveztem: „Estike fejezetében [...] kicsiben megismétlődik az egész regény fő cselekménye: ahogy Irimiás becsapja a telepieket”, úgy játssza ki Estikét a bátyja. SZOLLÁTH DÁVID, „Cselekményfordulatok és egyéb narrációs klisék a kortárs magyar prózában”, *Helikon* 69, 3. sz. (2023): 416–441, 431, <https://doi.org/10.57226/Hel.2023.3.4>.

¹⁵ Vö. BALASSA Péter, „A csapda koreográfiája”, in BALASSA Péter, *A látvány és a szavak*, 182–200 (Budapest: Magvető Kiadó, 1987), 184–185.

van ez csinálva. [...] Amikor azt hisszük, épp szabadulunk, csak megigazítjuk a lakatokat.” (220)

A hatalom, mint mindent behálózó kontroll, Kelet-Közép-Európában a kommunista időszak ügynökhálózatának a tapasztalatával azonosul – a regény is felkínálja ezt a konkretizációt. Mindemellett pedig mint egyetemes, hajszalereken mindenbe beszivárgó kafkai hatalom jelenik meg, amelynek kizárólagos célja a kiszolgáltatottság fenntartása. A kafkai vonatkozást a szerző Franz Kafka *A kastély* című regényéből vett mottóval egyértelműsíti: „Akkor inkább úgy *vétem el*, hogy várom.” (kiemelés G. J.)

Ez a mottó egyben rávilágít az *elvétes* attitűdjének központi jellegére a szöveg jelentésében. Az viszont nem derül ki, mi az, ami a várakozásnak és az elvétesnek a tárgya: a kilátástalanságból való praktikus szabadulás? A saját lét autonómiájának elnyerése? A lét értelmének felismerése? Egyfajta megingathatatlan abszolútum bizonyossága? Ennek megválaszolása az olvasóra marad, a szöveg az *elvétes* öröknek mutakozó viszonyulási vagy cselekménymintázatát húzza alá. Kafkánál sem egy aktív hozzáállással szembeni alternatívaként merül fel az *elvétes*, hanem egy eleve adott léthelyzetet jelöl: „Akár vár, akár elmegy, mindenképpen *elvéti*”¹⁶ (kiemelés G. J.) – mondják *A kastélyban* K.-nak a megidézett jelenetben.

3. Elvéteni – mint történelmi attitűd

Az *elvétes* történelmi vonatkozásaival is foglalkozik a Krasznahorkai-narratíva. Megközelítésemben a *Háború és háború* című regény apokaliptikus metahistóriai felvetése¹⁷ az *elvétes* cselekménymintázatát az emberiség történelmének folyamatában érzékelteti.

A regény egy talált kéziratról szól, amelynek a megosztását egy kisvárosi levéltáros, Korim György vállalja magára. A cselekmény alapstruktúrája olyan tartalmakra épül, amelyeket az előzőleg tárgyalt regényekben is felismertünk. Az alaphelyzet egy válság, Korim egzisztenciális válsága, amelyet az a felismerés vált ki, hogy a világ mint örökállandó, egységes szerkezettel bíró egész¹⁸ nem létezik, és az emberiségből kivesszett a nemesség. A válság helyreállításának a lehetősége egy „üzenet” átadásában, azaz egy hermészi, illetve prófétikus hírvitel végrehajtásában mutatkozik (a hermészi vonatkozást a szöveg Hermésről szóló reflexiója nyomtatékosítja az I/34. fejezetben, a prófétikust pedig a *Megjött Ézsaiás* című pretextus és az arra történő vissza-utalás a regény I/17. fejezetében). Az „üzenetet” itt egy talált kézirat hordozza, amely a történelem menetét alapkategóriák dinamikájaként vázolja: a jó (építés, béke,

¹⁶ Franz KAFKA, *A kastély*, ford. RÓDAY György (Budapest: Magvető Kiadó, 2018), 64.

¹⁷ Elemzésem részint ebből a tanulmányból merít: Judit GÖRÖZDI, „László Krasznahorkai's *War and War* as an Apocalyptic Metahistorical Novel”, *Hungarian Studies* 35, 1. sz. (2021): 1–11, <https://doi.org/10.1556/044.2021.00152>.

¹⁸ KRASZNAHORKAI László, *Háború és háború* (Budapest: Magvető Kiadó, 1999), 12.

harmónia) és a rossz (rombolás, háború, káosz) ismétlődő küzdelmeként, ezzel figyelmeztet az emberiség haladásának a „félrecsúszására”.

A kézirat, amelyet csupán közvetett módon, Korim munkabeszámolóiból ismerhet meg az olvasó, hat résztörténetet ad elő. Ezek különböző történelmi korokban, de nem időrendi sorrendben játszódnak. Négy „angyali férfiú” tűnik fel bennük, akik – a szöveg kifejezésével élve – a nemesre törekvő emberi alkotás/munka/teremtés/kreativitás eredményeit csodálják. A letűnt Atlantiszt idéző Krétán, i. e. másfél évezreddel ember és természet „ragyogó szépséget” árasztó egységét becsülik nagyra: „[...] volt egy nagyszerű összefüggés, amelynek révén az ember az egészre látott...” (98); a 19. századi Kölnben a dómépítést figyelve a szentség felfedezését méltányolják: „[...] ez elképesztő, ez felülmúlhatatlan gondolat, a gyöngé és gyarló ember, aki önmagánál sokkalta, de sokkalta hatalmasabb univerzumot teremtett [...]” (124); a 15. századi Velencében a háborúkat elutasító védelmi szemlélet érvényét, „a szépségnek és ésszerűségnek ilyen példátlan találkozását” (141) tisztelik; a 2. századi Britanniában a Hadrianus-fal építésében a civilizatorikus rend határainak a belátását éljenzik: „[...] és ez volt a szép, a kifejtetlennel szemben felépíteni a választékosat, a szétaprózzottal szemben a monumentálisat, a kiszolgáltatottsággal szemben a biztonságot, [...] egy szóval az alacsonyrendű helyett a magasrendűt, de úgy is mondhatná [...], hogy a háború helyett a békét, *instead of war the peace*, mert ez volt a meghaladhatatlan és a mindenekfölött, az ember legnagyobb teljesítménye, a béke...” (162, kiemelés az eredetiben); a 15. századvégi Gibraltárban Kolumbusz expedíciójában az igazolható valóság határának a bizonytalannal való összemérését értékeli. Végül az 5. századi, hanyatló Rómát tárgyaló fejezet elbeszélése felolvad Korim saját történetében.

A kézirat epizódjaiban tulajdonképpen ugyanaz játszódik le: az „angyali férfiak” az európai történelem valamely békésnek mutakozó pontján tűnnek fel a fennálló harmónia szemlélőiként. De hamarosan a gonosz Mastemann is megérkezik, és a dolgok romlásba és háborúba fordulnak („AZ EMBERI ÉLET A HÁBORÚ SZELLEME [...]”, váratlanul a háború dicsőítésébe kezdett, *the glorification of the war*, mondván, hogy a férfiakat a nagy tett emeli meg, [...] ez pedig maga a háború” [146, kiemelés az eredetiben]). Ezért az „angyali férfiak” elmenekülnek a történelemnek egy következő, békét ígérő helyszínére. Hiába „jöttek örökre” (90) szándékuk szerint, utazásuk az emberi történelemben folyamatos meneküléssé válik. Hiszen az emberi történelem nem más, mint háborúk sorozata, Krasznahorkai művében – a regénycímben megidézett tolsztoji szemlélettel szemben – kizárólag háború és háború.

A regény történelemszemléletét vizsgálva¹⁹ gondolatmenetem Karl Löwith megállapítására támaszkodott, miszerint a történelem értelmezésének fő kerete (az antik hagyomány ciklikus felfogása mellett) a zsidó-keresztény hagyomány célulvű történelemmodellje, amely az üdvtörténetből ered, és amelyben az isteni gondviselés princípiumát az idők során – Voltaire-től, illetve a francia felvilágosodástól és a német idealizmus szerzőitől számítva – felváltotta „az emberi értelmes gondoskodás”

¹⁹ Lásd GÖRÖZDI, „László Krasznahorkai's...”, 1–11.

elve,²⁰ illetve a racionális haladás elve, amely a 18. és a 19. század során több filozófiai koncepcióban is testet öltött. A Krasznahorkai-regény kapcsán fontosnak mutatkozik az az összefüggés is, hogy az ótestamentumi *Ézsaiás könyve*, amelyre a szöveg több tekintetben hivatkozik, a nyugati, vallási alapokon nyugvó történeti tudat egyik legkorábbi megnyilatkozása. Krasznahorkai a regényben a nyugati, zsidó-keresztény alapokon álló történeti tudat különböző aspektusával dolgozik, és határozottan megkérdőjelezi mind a szűkebb (keresztény), mind a tágabb értelemben vett (üdv történettől mentes) eszkatologikus történelemfilozófiát. Amit használ, az a történelem ciklikus, apokaliptikus modellje, azaz a katasztrófához és a háború romjaihoz vezető fejlődés. Azonban az így ábrázolt ítélet, mivel ciklikusan ismétlődő, nem érthető utolsóként, feloldást tehát még a végeesség sem adhat.

A *Megjött Ézsaiás* című pretextus erősen sugallja, hogy egy kortárs Ézsaiás lép színre Krasznahorkai művében.²¹ Sőt tulajdonképpen maga a regény, illetve a szöveg teréből kilépő, interaktívvá váló *Háború és háború* című művészeti projekt²² is egy prófétikus küldetés megvalósulása, hiszen aktívan hirdeti a rémületes történelmi víziót. A regénybeli Korim a prófétai küldetést végzi el: közvetíti a kézirat képviselte üzenetet arról, hogy a történelemben a béke (harmónia, építés) esélye újra és újra *elvéttetik*, hogy a történelem nem haladás és nem kiteljesedés, hogy dinamikáját valamiféle összembari *elvétség* mintázata határozza meg, s hogy ez az *elvétség* ciklikusan forog körbe-körbe: vezet háborúból háborúba. Korim küldetését végül az keretezi, hogy az „angyali férfiak”, akik most rajta keresztül lettek a kortárs „babiloni világ” részesei, „kivezesse”. Vagyis az „angyali férfiak” aktuális valóságunkból is menekülni kénytelenek, hiszen Walter Benjamin történelemangyalához hasonlóan események láncolata helyett „egyetlen katasztrófát lát[nak], mely szüntelen romot romra halmoz.”²³

*

²⁰ Karl LÖWITH, *Világtörténelem és üdv történet. A történelemfilozófia teológiai gyökerei*, ford. BOROS Gábor és MIKLÓS Tamás (Budapest: Atlantisz Kiadó, 1996), 39.

²¹ Kányádi András mitokritikai tanulmányában mutatja ki, hogy a pretextusban a részeg Korim büfébeli prófétai megbízatása a parázsló cigarettával szórakozó angyal által tulajdonképpen bibliai travesztia, amely az Ézsaiás könyvének 6, 4–7 részére utal. KÁNYÁDI András, „Angyali csend”, in KÁNYÁDI András, *Az intertextualitás ösvényein*, 162–176 (Kolozsvar: Korunk–Komp-Press, 2017), 166–167. Ézsaiásra történő áttételes utalás továbbá a regénybeli „angyali férfiak” kivezetése a világból (deutero-ézsaiási könyv, 40–42. rész), amit végül Korim végez el.

²² A *Háború és háború*, mint művészeti projekt, több szövegből és performanszból áll. A teljes projekt a szerző bevezetőjével: KRASZNAHORKAI László, *Háború és háború. A teljes történet* (CD-ROM, 1999). A CD-ROM rendelkezik internetes változattal, hozzáférés: 2025.11.18, <http://www.krasznahorkai.hu/web/haboru.htm>.

²³ Walter BENJAMIN, „A történelem fogalmáról”, ford. BENCE György, in Walter BENJAMIN, *Angelus Novus*, 961–974 (Budapest: Magyar Helikon, 1980), 969. Az összefüggésre a *Háború és háború* és a Benjamin-esszé között Szabó Gábor is felfigyelt: SZABÓ, *Kilátás...*, 101–102.

Összegzőképpen egyetlen gondolat: a vizsgált szövegekben az *elvétés* mintázatát próbáltam kimutatni, amely különböző vonatkozásokkal bír. S noha találunk a mintázat variációiban hasonlóságokat, amit leginkább a létfilozófiai dimenzió mint a szövegek által előhívott értelmezési tér biztosít, a szövegek ellenállnak annak, hogy az *elvétés* tárgyát (vagy akár tárgyait) egyértelműen megragadhassuk vagy megnevezhessük. Mintha Krasznahorkai László szövegei annyit mondanának: van valamilyen üres nyom, amire a kultúránk emlékezik, de aktuálisan csupán az *elvétés* által érzékeljük.